
MEGTART A SZÓ

HASZNOSÍTHATÓ ISMERETEK
A KÁRPÁTALJAI MAGYAR
NYELVHASZNÁLATRÓL

SZERKESZTETTE: CSERNICKÓ ISTVÁN

Milyen kérdésekre kereshet választ az Olvasó ebben a kötetben

- kik és hányan beszélnek a magyar nyelvet Kárpátalján?
- milyen kilátásai vannak a régió magyar közösségének a demográfiai mutatók alapján?
- miért beszél több nyelven is a kárpátaljai magyarok többsége?
- van-e valamilyen rendszer, logika abban, hogy hol, mikor, kivel milyen nyelven beszélünk?
- mi az a kétnyelvűség és milyen típusai vannak?
- milyen társadalmi következményei lehetnek a kétnyelvű nyelvi helyzetnek?
- miért kiegyensúlyozatlan a nyelvtudásunk?
- hogyan válhat valaki kétnyelvűvé a családban és az iskolában?
- milyen kortól lehet/érdemes nyelve(ke)t tanulni?
- miért ajánlják a nyelvészek és a pszichológusok az anyanyelven való oktatást?
- miért nem ajánlják a nyelvészek és a pszichológusok a többségi nyelven való tanulást?
- miért használnak a kárpátaljai magyarok ukrán/orosz eredetű szavakat a magyar beszédükben?
- mi az oka annak, hogy időnként egyazon beszélgetésen belül átváltunk egyik nyelvről a másikra?
- mit tartanak szokatlannak a kárpátaljaiak nyelvhasználatában a magyarországiak és miért?
- milyen törvények, rendeletek és hogyan szabályozzák Ukrajnában a nyelvek használatát?

MEGTART A SZÓ

MEGTART A SZÓ

Hasznosítható ismeretek
a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról

Szerkesztette: Csernicskó István

MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság
Hodinka Antal Intézet

Budapest – Beregszász, 2010

MEGTART A SZÓ

Hasznosítható ismeretek a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról

Írta:

Beregszászi Anikó
Csernicskó István
Hires-László Kornélia
Karmacsi Zoltán
Márku Anita
Molnár D. István
Molnár József

Szerkesztette:

Csernicskó István

Készült a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola
Hodinka Antal Intézetében, az MTA HTMTÖ támogatásával.

A kötetben szereplő illusztrációkat válogatta, szerkesztette, a fotókat készítette:
*Beregszászi Anikó, Csernicskó István, Gönczy Sándor, Karmacsi Zoltán, Makó András,
Márku Anita, Molnár József és Molnár D. István.*
Tipográfia: Fábián Zoltán

A kiadványban szereplő keretes írások nagy része átvett anyag. Ezeknél mindig feltüntettük a forrást.
Ha sem a forrás, sem a szerző nincs jelölve a keretes írásban, a szöveg a szerzők munkája.

A „felélesztett” ír nyelv című írást Bányi Szilvia készítette.
A Hozzáadó kétnyelvűség Európában: Finnország példája című keretes rész szerzője Ferenc Viktória.
A nyelvválasztást befolyásoló egyéb tényezők Molnár Anita írása.

A kötet kiadását támogatta a:

© A szerzők
© MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság és Hodinka Antal Intézet

ISBN 978-963-508-582-8

TARTALOM

Előszó (Csernicskó István)	7
A kisebbségi nyelvek megtartásának alapvető feltételei (Csernicskó István)	9
AKIK A MAGYAR NYELVET FENNTARTJÁK: MAGYAROK ÉS MAGYAR ANYANYELVŰEK KÁRPÁTALJÁN	13
A kárpátaljai magyarság népességföldrajzi viszonyai	15
A kárpátaljai magyarság lélekszáma és területi elhelyezkedése (Molnár József és Molnár D. István)	15
Anyanyelvi összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	23
Korszerkezet, nemi összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	25
Népszaporulat, migráció (Molnár József és Molnár D. István)	26
Közoktatás, iskolázottság (Molnár József és Molnár D. István)	27
Vallási összetétel (Molnár József és Molnár D. István)	29
Előrettekintés (Molnár József és Molnár D. István)	30
A KÉTNYELVŰSÉG ÉS A MAGYAR NYELV HASZNÁLHATÓSÁGA	33
Nyelvhasználati helyzetek és színterek	35
Mi a kétnyelvűség? (Csernicskó István)	35
Nyelvválasztás: a nyelvek közötti „munkamegosztás” (Beregszászi Anikó, Csernicskó István)	42
A kétnyelvűség lehetséges következményeiről és típusairól (Csernicskó István)	49
Hogyan válhat valaki kétnyelvűvé?	54
A kétnyelvűség típusai a nyelvelsajátítás ideje és indítéka szerint (Csernicskó István)	54
A kétnyelvűség kialakulása a családban, avagy: mikortól lehet/érdemes elkezdni a második nyelv intézményes tanítását/tanulását? (Beregszászi Anikó, Csernicskó István és Karmacsi Zoltán)	56
Tannyelvválasztási útmutató szülőknak és pedagógusoknak (Csernicskó István)	62
Miben segíthetnek a tudományos ismeretek a kisebbségi szülőnek, amikor tannyelvet (oktatási nyelvet) választ gyerekének? (Csernicskó István)	62
Mit mérlegeljen a szülő, amikor az oktatás nyelvéről dönt? (Csernicskó István)	69
Milyen szintű nyelvtudás várható el a kisebbségeiktől? (Csernicskó István)	72
A KÉTNYELVŰSÉG HATÁSA A KÁRPÁTALJAI MAGYAR NYELVHASZNÁLATRA	77
A nyelvek érintkezése (Csernicskó István)	79
Hatások a szóképzésben és a nyelvi rendszerben	81
A szókölesönzés (Csernicskó István, Hires-László Kornélia és Márku Anita)	82
A nyelvérintkezések hatása a nyelvi rendszerben (Beregszászi Anikó és Csernicskó István)	93
A nyelvek egymásra hatása a kommunikatív kompetenciában (Csernicskó István)	98
A kódváltás: váltogatás a nyelvek között (Beregszászi Anikó, Csernicskó István és Márku Anita)	98
A névhasználati és megszólítási szokások (Beregszászi Anikó és Csernicskó István)	103
Egyéb kétnyelvűségi hatások (Csernicskó István)	107

JOGOK ÉS LEHETŐSÉGEK AZ ANYANYELV HASZNÁLATÁRA	111
A nyelvhasználat jogi háttere	113
Ügyfelek és hivatalnokok (Csernicskó István)	113
Az Alkotmány és a törvények (Csernicskó István)	116
Az Ukrajna által aláírt nemzetközi dokumentumok (Csernicskó István)	125
Elnöki, kormány- és miniszteri rendeletek (Csernicskó István)	129
A nyelvi jogokról, összefoglalóan (Csernicskó István)	130
AZ ANYAYNELV FENNTARTÁSÁNAK SZÁNDÉKA.....	137
Kétnyelvű környezet és nemzeti azonosságtudat (Csernicskó István)	139
Ajánlott irodalom (Csernicskó István).....	147

Vizsgáljuk meg egy német eredetű kölesönszó, a *blokk* alapján, hogy mit jelent a gyakorlatban a szótáraink határtalanítása!

Az 1972-ben kiadott Magyar értelmező kéziszótár a következő jelentéseit tartja számon:

blokk 1. Jegyzetömb. 2. Üzletben vásárolt áru fizetendő árát feltüntető cédula. 3. Bélyeggyűjtőknek készült, díszes lap közepére nyomott bélyegek. Bélyegsorozat. 4. Ház-tömb. 5. Politikai tömb. 6. Valahol valaminek az áthaladását megakadályozó vagy tiltó szerkezet. 7. Felezőblokk.

A *blokk* jelentései az Osiris Kiadó által 2007-ben megjelentetett *Idegen szavak szótárá*-ban:

blokk 1. valamely összetett szerkezet nagyobb egysége, amely maga is több részből áll vagy összetett. 2. tömb, nagyméretű test. 3. előregyártott építőelem (fal, földém). 4. ház-tömb, egymással közvetlenül szomszédos, utcákkal körülhatárolt házak csoportja. 5. jármű áthaladását megakadályozó berendezés. 6. vasúti pályán térbiztosító berendezés. 7. író-tömb, jegyzetömb, egyik oldaluknál összefogott papírlapok együttese. 8. egyszerű számla, a vásárolt árukat felsoroló, kifizetésüket igazoló pénztári bizonylat. 9. egy összefüggő papírlapon kinyomtatott bélyegsorozat. 10. pártok politikai szervezetek szövetsége, időleges, szervezett együttműködése. 11. a test egy területre kiterjedő érzéstelenítése. 12. az emberi test valamely szervének hirtelen leállása, súlyos működési zavara. 13. adategységek együttesen továbbított csoportja. 14. Fv, Va, Ka, Hv, Mv, Óv lakótelepi panelház. 15. Ka karton cigaretta. 16. VA, Hv, Ka agyagból égetett üreges építőelem.

Az utóbbi szótár tehát az értelmező kézi-szótárbeli 7 mellett további 9 jelentését is feltünteteti *blokk* a szónak, melyek közül az utóbbi 3 egyes határon túli magyarlakta régiókban használatos. Amint láthatjuk, a 15. jelentés mellett csak a Ka (Kárpátalja) felségjelzés szerepel. Ez azt jelenti, hogy ebben a jelentésben csak itt fordul elő a *blokk* szó. S hogy nem csak a beszélt nyelvben, azt jelzi a Beregi Hírlap 1995. évi 8. számának 3. oldalán megjelent alábbi mondat: „*Tele van izgalommal, szorongással: vajon a vámosok nem találják-e meg nála a két blokk cigarettát?*”

Szavaknál nagyobb egységek is átkerülhetnek egyik nyelvből a másikba. Zékány Imre a frazeológiai egységekről (szónál nagyobb, de szó értékű nyelvi egységek, mint például a szólások, közmondások) írta: „a kárpátaljai magyar nyelvjárások frazeológiai egységeit elsősorban két fő csoportra osztjuk: magyar és idegen eredetűekre, mivel a területen főképpen ukránok, kisebb számban románok, szlovákok, németek és cigányok laknak, akik természetesen nyelvileg is hatottak a kárpátontúli magyar nyelvjárásokra, és így a nyelvjárási frazeológiára is. (...) Az idegen eredetű frazeológiai egységek száma sokkal kevesebb, mint a magyar eredetűeké (...). Sőt még területileg is leszűkül a használatuk, csak ott fordulnak elő, ahol a szorosabb nyelvi érintkezések feltételei megvannak a magyarok és az ukránok, románok, németek, szlovákok, cigányok között. Többnyire akkor használatosak, ha ezekről a nemzetiségekről van szó. (...) A legszínesebb idegen eredetű frazeologizmusok a kárpátontúli magyar nyelvjárásokban azok, amelyek 'fele ná fele' használatosak, vagyis csak félig fordítottak magyarra, esetleg idegen szóval variálódott a magyar szöveg.” Példaként az ungvári járási Rát községből idéz néhány szó-lást: *sírva pújdes domu* (sírva mész haza), *daj bozse szerencse* (adj Isten szerencsét), *keress tá nájdes* (ha keresel, találsz).

Zékány Imre: A kárpátaljai magyar nyelvjárások frazeológiai egységeinek típusai. In: *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, 94–100. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 1993.

A nyelvérrintkezések hatása a nyelvi rendszerben

A nyelv más szintjein jelentkező kétnyelvűségi hatások jóval kevésbé észrevehetőek a nem nyelvészek számára, mint a kölesönszavak. Ám léteznek olyan kutatási módszerek, melyek segítségével egyértelműen kimutatható, hogy az egymással hosszú ideje érintkező nyelvek a szóképzésben végbemenő változások mellett grammatikai rendszerükben is hatással vannak egymásra.

A nyelvtani rendszerben a kétnyelvűség hatásai gyakran gyakorisági, statisztikai eltérésként jelentkeznek. Gyakorisági eltéréseken azt értjük, hogy (rendszerint a kétnyelvűség hatására) a kétnyelvű környezetben élő beszélők statisztikailag gyakrabban (vagy éppen ritkábban) használnak bizonyos nyelvi elemeket, mint ugyanennek a nyelvnek az egynyelvű helyzetben élő beszélői.

A gyakorisági eltéréseket a leggyakrabban az úgynevezett elicitációs módszerrel vizsgálják. A módszer lényege, hogy az adatközlőknek különböző nyelvi feladatokat kell megoldaniuk, melyek úgy vannak összeállítva, hogy tartalmazzák azokat a nyelvi jelenségeket, amelyeket a kutató vizsgálni szeretne. Például arra kéri az embereket, hogy illesszék az alábbi mondatba a vonalra a két megadott szó közül azt, amelyik szerintük a mondatba illik:

Edit tegnap _____ a vasútra, hogy megkérdezze, késik-e a vonat.

a) becsengetett; b) telefonált

Vizsgálatunk során az egynyelvű környezetben élő magyarországi megkérdezettek közül a többség a *telefonált* alakot tartotta a mondatba illőnek, a kétnyelvű környezetben élő kárpátaljaiak között viszont sokkal többen voltak azok, akik a *becsengetett* szót illesztették a fenti mondatba. A *csenget* szó 'telefonál' értelemben való használata jelentéskölesönzés, mely az ukrán és orosz nyelv hatására alakult ki.

Nézzük, milyen hatásai lehetnek a kétnyelvű környezetnek a nyelvtani rendszerre, s ez hogyan jelentkezik gyakorisági eltérésként!

Amit az indoeurópai nyelvek több szóval fejeznek ki, azt a magyar nyelv rendszerint egyetlen szóalakkal. Tipikus példája ennek az, hogy mi egyetlen szóval azt mondjuk: *szeretlek*; az általunk ismert nyelvekben pedig ugyanezt csak több szóval tudjuk kifejezni: *I love You* (angol), *Ich liebe dich* (német), *я люблю тебе* (ukrán), *я люблю тебя* (orosz). Ám amikor a magyar nyelven belül is választás előtt áll a beszélő, s ugyanazt kifejezheti egyetlen szóval vagy több szóval is, a környező nyelvek hatására a kétnyelvű beszélők általában gyakrabban választják azt a szerkezetet, amely jobban hasonlít a környezetükben beszélt nyelvek szerkesztésmódjára. (Lásd az 1., 2., 3. feladatot a következő oldalon!)

A magyar nyelvnek az is sajátossága, hogy a páros testrészeket rendszerint egyes számban nevezi meg, a szomszédos nyelvekkel ellentétben, melyek általában többes számban: mi azt mondjuk: *szép a szemed*, az ukránok azt: *у тебе гарні очі*, vagyis azt: *neked szépek a szemeid*. (Lásd a 4. feladatot!)

Nyelvünkben tárgyias ragozásban az igei személyragok utalnak a cselekvő személyre és száma mellett arra is, kire, mire irányul a cselekvés. Ezért fölösleges névmással is jelezni, hogy kire vonatkozik a mondat állítása. A szláv nyelvekben viszont nincs tárgyias ragozás, így ezekben a nyelvekben szükséges névmással világossá tenni, kire utal az ige. A

magyarban elegendő annyit mondanunk: *látlak*, s tudjuk, hogy *téged* látlak, nem kell ezt külön hangsúlyoznunk. Ukránul és oroszul, ha csak annyit mondunk: *бачу, вижу* nem derül ki, hogy kit vagy mit; ezért így fejezik ki a *látlak*-ot: *я бачу тебе, я вижу тебя*. (Lásd az 5. feladatot!)

Köztudott, hogy a magyarban nincsenek grammatikai nemek, míg a szomszédos szláv nyelvekben megkülönböztetik a nőnemet, hímnemet és semleges nemet. Ennél fogva a kétnyelvű magyarok akkor is szükségét érezhetik a nem megjelölésének, ha erre egyébként nincs feltétlenül szükség, hiszen a szövegekörnyezetből egyértelmű, hogy nőről vagy férfiről van-e szó. (Lásd a 6. feladatot!)

„Ha a magyar–ukrán kétnyelvűségben grammatikai nem nincs is, mégis kialakult a lehetőség, hogy egyes, főleg foglalkozást jelentő főneveknél megkülönböztetés történjen a hím- és nőneműek között.” Rot Sándor: Magyar–ukrán és ukrán–magyar kétnyelvűség Kárpát-Ukrajnában. *Magyar Nyelvőr* 91 (1967): 185–191. old.

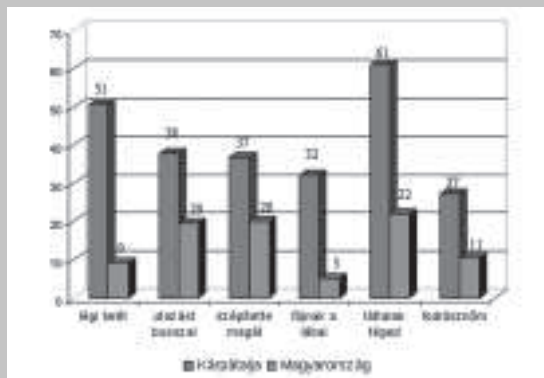
Egy kutatás során azt feltételeztük, hogy ha a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatára hatással van a kétnyelvű környezet, akkor az egynyelvű környezetben élő magyarországi magyarokhoz képest jóval gyakrabban választják majd az alábbi feladatokban a b)-vel jelölt válaszokat, mint a magyarországi adatközlők. A b) jelű válaszlehetőségek szerkesztésmódja ugyanis megegyezik az ukrán és orosz nyelvben megszokottal. Minden feladatnál azt találtuk, hogy a kárpátaljai magyarok körében statisztikailag jóval nagyobb arányban választották azt a válaszlehetőséget, amely a környezetükben beszélt szláv nyelvek rendszeréhez közelebb áll (lásd a következő oldalon).

A gyakorisági eltérések között tarthatjuk számon azt is, hogy a határon túli magyar nyelvváltozatokban (így Kárpátalján is) nyelvjárásiasabb a nyelvhasználat, mint Magyarországon.

Ezt főként az okozza, hogy a kisebbségi magyar közösségek nagy része a magyar nyelvterület szélén él, s a peremterületeken, a központtól távol eső régiókban jellemzően tovább maradnak fenn az archaikus és nyelvjárási nyelvi formák, illetve később jutnak el ide a rendszerint a központból induló nyelvi változások. Így a mai Magyarországon kívüli nyelvváltozatokra már jóval a trianoni békeszerződés előtt is jellemző volt az, hogy archaikusabbak, mint a nyelvterület közepén beszélt nyelvváltozatok, és az, hogy nagyobb számban voltak/vannak bennük más nyelvekből származó kölcsönzések.

Egy kutatás során arra kértünk kárpátaljai és magyarországi magyarokat, hogy a megadott változatok közül illesszék a mondatba azt, amelyik szerintük természetesebb:

1. A repülőgépek megsértették Svájc
a) *légterét* b) *légi terét*
2. Unom már ezt a sok
a) *buszozást* b) *utazást busszal*
3. A tükör előtt hosszan
a) *szépitkezett* b) *szépitette magát*
4. Erzsi néninek
a) *fáj a lába* b) *fájnak a lábai*
5. Tegnap a tévében.
a) *láttalak* b) *láttalak téged*
6. Kovács Julit már régóta ismerem. Mióta ideköltöztünk, nála csináltatom a frizurámat, vagyis ő a
a) *fodrászom* b) *fodrásznóm*

A nyelvi kontaktusok hatását mutató változatokat választók %-os aránya Kárpátalján és Magyarországon

A kontaktushatások korai léte abból következik, hogy nem csak azóta élünk más nyelvi környezetben, amióta elcsatolták Kárpátalját Magyarországtól. Jóval

„...a nyelvterület szélei felé haladva a nyelvjáráások is egyre archaikusabbak, a kilométerek éveket, évtizedeket jelenthetnek visszafelé a nyelv múltjába.” Péntek János: Kontaktusjelenségek és folyamatok a magyar nyelv kisebbségi változataiban. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* 1997. 37–49. old.

A szókölesönzés tehát nem csak akkor vált jellemzővé a helyi magyar nyelvváltozatokban, amikor a kárpátaljai magyarság kisebbségbe került. Jóval korábban is több nyelv és kultúra találkozási pontja volt a mai Kárpátalja területe, így nem csodálkozhatunk azon, hogy Tamás Lajos 1939-ben az aknaszlatinai sóbányászok nyelvhasználatában például az alábbi szláv, német és román eredetű kölesönyszavakat jegyezte fel: *cserpálás* (szláv: szivattyúzás), *demjánka* (szláv: vakakna), *feldort* (német: az akna vége), *felezolás* (német: ellenőrző névsorolvasás), *fírst* (német: mennyezet), *fírstvágás* (német: felső vágás), *fustyil* (román: létrafok), *kranc* (német: aknakeret) stb.

Tamás Lajos: Az aknaszlatinai bányászok szókinéséből. *Magyar Nyelvőr* XXXV (1939): 265–269. old.

korábban is voltak gazdasági, kulturális és nyelvi kapcsolatok az itt élő különböző nyelvű és nemzetiségű lakosok között, és ez természetesen a kárpátaljai magyar nyelvjáráásokon is nyomot hagyott. Több olyan ukrán/ruszin eredetű szó van például a kárpátaljai magyar nyelvjáráásokban, amelyek régebben integrálódtak a helyi nyelvhasználatba.

Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy – amint ezt az előzőekben láthattuk – azoknak a nyelvhasználati színtereknek egy jelentős részén, ahol

A magyarországi és határon túli nyelvjárási nyelvhasználat különbségei:

	az anyaországban	kisebbségben
1. a lakhely típusa szerint	jóval kevesebben élnek falun	a (túlnyomó) többség falun él
2. anyanyelven végzik-e iskolai tanulmányaikat	majdnem 100% igen	jóval kevesebb
3. iskolai végzettség szerint	a felsőbb iskolát végzettek aránya magas	a felsőbb iskolát végzettek aránya alacsony
4. a nyilvános nyelvhasználati színterek nyelve	az anyanyelv	túlnyomórészt a többségi nyelv
5. az anyanyelvi beszélt köznyelv hatása	akadálytalan, ezért nagymérvű	akadályozott vagy nincs is, ezért a hatás változóan mérsékelt vagy nincs

Kiss Jenő szerk.: Magyar dialektológia. Budapest: Osiris, 2001. 193. old.

Magyarországon a köznyelvet használják, Kárpátalján a többségi nyelv fordul elő. Ezért Kárpátalján a nyelvjárások jóval gyakrabban és több funkcióban használatosak, mint Magyarországon, ahol a nyilvános beszédhelyzetekben leggyakrabban a köznyelvet használják az emberek.

Kétnyelvű reklámtábla Makkosjánosiban. A magyar feliratban nyelvjárási szóalak. A köznyelvben nem a butrot, hanem a bútort alakot használják.

A nyelvi konzervativizmus és a kontaktushatások jelentkezését természetesen *nagyban felerősítette* az, hogy Kárpátalját elszakították Magyarországtól, és ezáltal a perem és a központ közötti kapcsolatok sokkal kevésbé intenzívekké váltak, mint korábban voltak, egy időben szinte teljesen megszakadtak.

„Az országhatár, illetve az ennek következményeként jelentkező több évtizedes kényszerű elzártság egyértelműen bizonyos nyelvi elkülönülést kiváltó tényező (az egyébként szinte teljesen magyar nyelvű közösségekben is).” P. Lakatos Ilona és T. Károlyi Margit: Trianon hatása a nyelvi változásokra. In: Szabó Géza, Molnár Zoltán, Guttmann Miklós szerk. *IV. Dialektológiai szimpozion*, 235–245. Szombathely, 2002. 244. old.

Kárpátaljai magyarok szájából gyakran hallhatunk ilyen mondatokat:

- (1) *Kellesz nekem is a levesből.*
- (2) *A jövő héten el kellesz utazni.*

A fenti mondatokban a *kell lesz* jövőidejű igei állítmány. Ezek a jövőidejű alakok azonban nyelvjárási formák.

A köznyelvben (standardban) a jövő időnek alaktani (morfológiai) értelemben nincs testes alaki jele: a jövőidejű igelak az igéből képzett főnévi igenévből és a *fog* segédige ragozott alakjából alkotott szerkezetből áll: *várni fog*. (Van természetesen kivételek is. A *van* létige jövőidejét a *fog lenni* szerkezet helyett rendszerint a *lesz* ragozott változataival fejezzük ki.)

A köznyelvben a *kell* ige jövőidejű szabályos alakja tehát a *kelleni fog*, így az (1)-gyel jelölt mondat a standard nyelvváltozatban általában így hangzik:

- (3a) *Kelleni fog nekem is a levesből.*

Vagy (figyelembe véve, hogy jelen idejű alakokkal is kifejezhetünk jövő időt):

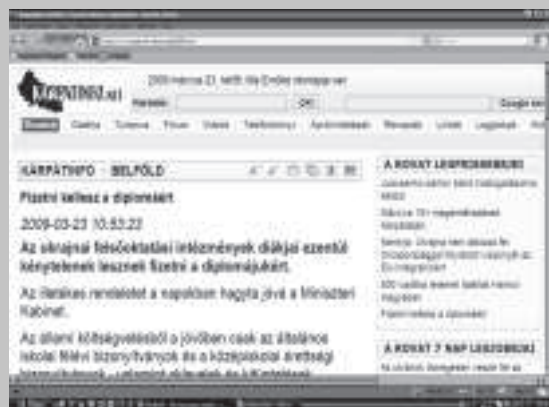
- (3b) *Kell majd nekem is a levesből.*

Kótyuk István szerint „A *kell lesz* köznyelvi alakulás. A hasonlóan személytelenül használt *lehet, szabad* mintájára keletkezett mint jövő idejű megfelelő: *lehet – lehetett – lehet lesz*. Terjedését nálunk – teszi hozzá Kótyuk – talán az orosz, ukrán nyelv hatása is segíti (vesd össze: *надо быдем*)”. Azt is megjegyzi, hogy a *kell lesz* „elvben nem hibáztatható, hiszen, mint láttuk, szabályos magyar alakulás. Az irodalmi norma mégis elzárkózik a használatától.”

Törös Béla 1910-ben megjelent, *A beregszászi nyelvjárás* című könyvében a következőket írja: „Különös s itt általánosságban használt jövő idejű alakja van a *kell* igeének: *kellesz*”. Majd megjegyzi, hogy ez az alak már annyira megrögzött, hogy „tanult emberek sem tudják elhagyni”.

Nyelvjáráskutatók az északkeleti magyar nyelvjárástípusról szólva a *kell lesz* alakról mint „ma is élő”-ről szólnak. A kárpátaljai magyar nyelvhasználatból könnyű adatolnunk a szerkezet létét: elég, ha megnézzük *A mi szavunk járása* című kötet VI. fejezete 2. pontjában idézett felvételrészleteket, ahol a hivatalokat látogató ügyfél többször is használta a *kell lesz*-t. Sőt: a kárpátaljai magyar nyelvváltozatokban nemcsak szóban, hanem írásban is megjelenik ez a szerkezet „Reménykedjünk együtt, hogy erre már igazán nem kellesz sokat várni!” – olvashatjuk például a Kárpáti Igaz Szó című lap 2005. augusztus 20-i számában (<http://www.hhrf.org/karpatiigazszo/index.html>).

Az alábbi kép pedig a Kárpátinfo.net internetes hírportálról adatolja ezt a nyelvjárási formát. (<http://www.karpatinfo.net/article88289.html>)

A fentiek tudatában sem hagyhatjuk azonban figyelmen kívül, hogy a kárpátaljai magyar nyelvjárások az északkeleti nyelvjárástípusba tartoznak, s erről a típusról tudjuk, hogy a nagy magyar nyelvjárás típusok közül ez áll a legközelebb a köznyelvhez. A helyi nyelvjárások és a köznyelv között tehát nincs jelentős nyelvi távolság. S mivel a többi kárpátaljai magyar nyelvváltozat a nyelvjárásokra épül, ez a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok összességére is vonatkozik.

Trianon hatása

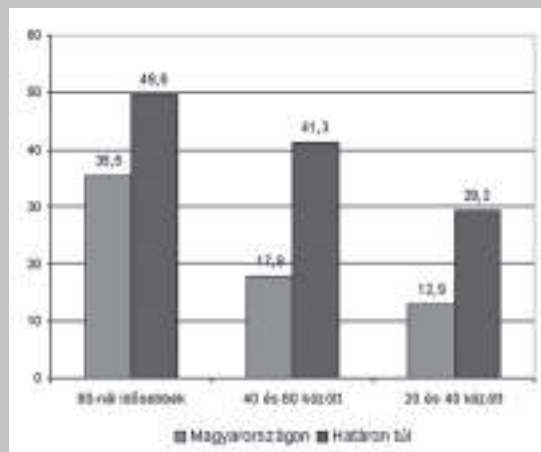
A Nyíregyházi Főiskola oktatói a magyar–ukrán–román hármashatár körzetében végzett vizsgálataikkal igazolták, hogy a kisebbségi magyarok körében tovább élnek és aktívabban használatosak a nyelvjárási elemek, mint Magyarországon. Kutatásaik azt is bizonyították, hogy a Trianonban meghúzott (és máig fennálló) országhatárok, vagyis az, hogy a magyar nyelv Magyarországon kívül kisebbségi nyelv, hatással van arra is, milyen magyar nyelvet beszélnek a határon túli magyarok.

Olyan magyarok lakta településeken vizsgálták, melyek szomszédosak egymással, csak éppen az egyik a határ Magyarországon belüli, a másik az azon kívül eső oldalán található. Magyarországon kutatópontjuk volt Lónya, Barabás, Tiszabecs, Csengersima és Bátorliget, Romániából Börvely és Szamosdara, Kárpátaljáról pedig Bótrágy, Beregsom és Tiszaújlak.

A vizsgálatok egyértelműen igazolták, hogy a kölesönszavak mellett azt is a kisebbségi helyzet következményeként kell számon tartanunk, hogy:

a) a határon túli régiókban (már a határtól 3–5 kilométernyire is!) magasabb a nyelvjárási változatok előfordulási aránya, mint Magyarországon;

b) a határon túl kisebbek a különböző korcsoportok közötti különbségek a nyelvjárási elemek használata tekintetében, mint Magyarországon, ami azt jelenti, hogy visszaszorulásuk üteme a határon túl lényegesen lassúbb, mint az anyaországban.

Nyelvjárási elemek előfordulása magyarországi és határon túli adatközlők nyelvhasználatában korcsoportok szerinti bontásban

A nyelvhatárokkal nem egybeeső államhatárok még a nyelvi változásokra is hatással vannak (az ukrán–magyar államhatár egy szakasza Csapnál az ukrán határoszloppal, szögesdróttal és szántással, valamint a háttérben a határfolyó: a Tisza)

- van-e jogunk magyarul fordulni egy-egy hivatalhoz?
- kiírhatjuk-e magyarul is üzletünk, vállalkozásunk nevét?
- reklámozhatjuk-e magyar nyelven cégünk szolgáltatásait?
- kihirdetheti-e magyarul is határozatait egy magyarok lakta település önkormányzata?
- valóban nyelvében él-e a nemzet?
- milyen összefüggés van a kárpátaljai magyarok anyanyelve és nemzeti azonosságtudata között?

ISBN 978-963-508-582-8

A nyelvészek ma már sokat tudnak arról, milyen alapvető demográfiai mutatókkal jellemezhető a Kárpát-medencei magyarság; konkrét adataik vannak a határon túli magyar nyelvváltozatok jellemzőiről; pontos ismeretekkel rendelkeznek arról, milyen nyelvi jogi helyzetben használatos a magyar nyelv az egyes régiókban; szakmailag megalapozott, saját kutatási eredményekkel is alátámasztható tanácsokkal tudnak szolgálni a kétnyelvűségről és annak hatásairól, a tannyelv-választásról, illetve ennek lehetséges következményeiről stb. Ám ezek a kutatási eredmények és ismeretek csak nehezen (vagy gyakran egyáltalán nem) jutnak el azokhoz, akik mindebből profitálhatnának.

Célunk, hogy a magyar nyelv kárpátaljai változatai kapcsán az elmúlt másfél évtizedben felhalmozott tudományos kutatási eredményeket tájékoztató és ismeretterjesztő szándékkal és formában egyetlen kötetben foglaljuk össze. Munkánk mindezen ismereteket szándéka szerint röviden, könnyen értelmezhető és áttekinthető módon, a nyelvészeti szakképzettséggel nem rendelkező művelt olvasót célközönségként tekintve mutatja be. Könyvünk egyfajta segédkönyve kíván lenni azoknak a szülőknek, akik tanácstalanok abban, milyen tannyelvű iskolát válasszanak gyermekük számára; azoknak a pedagógusoknak (s nem csak a nyelv szakosoknak), akik nap mint nap találkoznak a kétnyelvűség hatásaival tanítványaik nyelvi produkcióiban; azoknak a köztisztviselőknek (polgármestereknek, önkormányzati képviselőknek, helyi politikusoknak), akik egy-egy hivatalos határozat megszövegezése vagy közzététele előtt nem tudják eldönteni, kihirdethetik-e magyarul döntésüket; azon vállalkozóknak, üzletembereknek, akik szeretnék magyarul is kiírni üzletük nevét, hirdetni árukínálatukat és szolgáltatásaikat, megkötni szerződéseiket, ám nem tudják, van-e erre jogi lehetőségük; azon helyi politikusoknak, döntéshozóknak, akik nem tájékozottak a nyelvi emberi jogok területén. Ajánljuk továbbá könyvünket mindazoknak, akik érdeklődnek a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok, a Kárpátalján élő magyarok iránt.

